

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Igno Šeinaus gyvenimas Švedijoje

2013-11-15

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Publicistika

AUTORIUS: Sigutė Radzevičienė

DATA: 2013-11

2014 m. balandžio 3 d. minėsime rašytojo, publicisto, Lietuvos diplomato Igno Šeinaus (Igno Jurkūno) 125-ąsias metines. Širvintose susibūrusi iniciatyvinė grupė siekia, kad kraštiečio atminimui įprasminti būtų sukurtas paminklas. I. Šeinaus tėviškėje, Šeiniūnų kaime, Širvintų rajone, esantis medinis koplytstulpis tik žymi gimtųjų namų vietą.

Literatūrologė Sigutė Radzevičienė, 2011 m. išleidusi monografiją „Neatrastasis Ignas Šeinius: gyvenimas ir kūryba Švedijoje“, remdama šią idėją, siūlo „Literatūros ir meno“ skaitytojams susipažinti su kai kuriais Igno Šeinaus gyvenimo Švedijoje fragmentais.

✘ Igno Jurkūno Šeinaus asmenybė – unikalus dvikultūris fenomenas XX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos ir Švedijos literatūros pasaulyje. Lietuvių kultūros istorija buvo gausi šviesuolių, kurie politinių pervartų nublokšti į tolimas šalis sugebėjo įsitvirtinti tenykštėje erdvėje. Vis dėlto paradoksalu, kad Skandinavija, būdama geografiškai arti Lietuvos, netapo svetinga priebėga likimo nuskriaustiesiems. Šiame kontekste turėtume minėti du lietuvių vardus: Jurgį Savickį ir Igną Jurkūną Šeinių.

Igno Šeinaus meninio žodžio paieškos, literatūrinė branda Švedijoje – bene vienintelė ištis svari išimtis lietuvių-švedų kultūriniame gyvenime. Išskirtinumo esmė susijusi ne su pačia žmogaus būtimi svetur, o su gebėjimu autentiška menine dviejų kalbų (lietuvių ir švedų) ištarme perteikti savitą labai skirtingo identiteto esmę. Išskirtiniu tampa tarsi dusyk gimusio talento, dusyk subrandinto meninio diskurso cikliškumas.

I. Šeinaus švedų kalba kurtą literatūrinį palikimą (1917–1959) sudaro šešios publikuotos įvairių žanrų knygos bei tokia pat dalis dienos šviesos taip ir neišvydusių kūrinių, kuriuos autorius mašinraščiu buvo parengęs spaudai. Tokios gausos pakako, kad Šeinaus vardas (Ignas Scheynius) patektų švedų literatūros istorijon. Tad galime sakyti, jog rašytojo likimo ištis pakaktų dviem: Ignui Jurkūnui Šeiniui, prozos modernintojui XX a. pradžios lietuvių literatūroje; ir Ignui Jurkunui Scheyniui, nuosaikioje švedų literatūros tradicijoje švediškai prabilusiam baltiškam balsui.

Igno Jurkūno Šeinaus gyvenimas Švedijoje neatsiejamai susijęs su jo diplomatine, o vėliau ir – visuomenine politine veikla. Tačiau šiandieną būtų sunku pasakyti, kaip ta švediškoji lemtis būtų susiklosčiusi, jeigu ne asmeninės likimo patirtys – meilė

švedaitėi, santuoka ir integracija į Švedijos visuomeninį socialinį bei kultūrinį gyvenimą. Ar galėtume teigti, kad Lietuva, 1916-aisiais pasiuntusi jaunąją Igną Jurkūną Šeinių Švedijon tarnauti besikuriančiai Lietuvai, sugražino jį Tėvynei su dosniu švediškuoju paveldu?.. Net jeigu ir taip, – tik prabėgus penkiems dešimtmečiams po jo gyvenimo žemiškosios kelionės.

Pamėginę tiksliau apibūdinti Šeinių būseną Švedijoje, turėtume ją įvardyti kaip neišblėstančią nuostabą. Šiaurės karalystė išsyk užbūrė vargano sodžiaus vaiką (na ir kas, kad jau studijavusį Rusijos didmiestyje!) tradicijų didybe, sveiko proto adoracija, daiktų gerove ir dvasine ramybe. Vos spėjęs atvykti Švedijon, stebėjosi ja, laikė pavyzdžiu, vizija Lietuvai: *Švedijos karalystė – štai mūsų ateities Lietuva! Pavyzdys ir tikslas, kurian turėtume stieptis.*¹

Lietuvai – gal ir ne, bet pačiam Šeiniui Švedija iš tiesų tapo sprendimų lėmėja. Kaip asmeniniame, taip ir kūrybos kelyje. Pačioje brandoje Šeiniui Švedija iš virtualios siekiamybės persikūnijo net į tiesioginę gelbėtoją. 1940-ųjų vasarą Lietuvoje patekęs į ekstremalų politikos verpetą ir traukdamasis iš Tėvynės pas šeimą, Švediją jis deklaravo kaip vienintelę saugią priebėgą, atvirai išpažindamas: *Gerai, kad Švedija yra ten, kur yra, sveika ir nepaliesta.*² Ir šių žodžių nė neketino diplomatiškai nutylėti, net jeigu ir pagalvojo apie tėvynainius, tokio užutėkio neturėjusius, likusius akistatoje su istorijos žiaurumais... 1943-aisiais Ignas Jurkūnas Scheynius priėmė Švedijos pilietybę. Gyvenimo saulėlydyje įtikinėjo save natūraliai sutapęs su švediška gyvensena ir savivoka: *Gertruda, Irvis, Anna-Lisa ir žirniukai, dar knygos šeimos bibliotekoje, dar kava rytą su traškia bandele ir džemu, dar Sundsvalio peizažas ir voveraičių pintinės... visa tai – mano prasmė. Gyvenimo kelionės skambus akordas*³. Bet antra vertus, 1957-aisiais Šeinius parašė romaną *Kentauras žvengia*, kurį Švedijos leidėjai atsisakė publikuoti dėl pernelyg kandžios autoriaus satyros švedų visuomenės atžvilgiu⁴. Vienaip ar kitaip – Šeinius, bemaž penkis dešimtmečius gyvendamas Švedijoje, išlaikė nuostabos ir susižavėjimo kupiną žvilgsnį. Tik ar iš tiesų to žvilgsnio niekada nedrumstė jokia dvejonė, neblukino ilgesio Lietuvai šešėlis?.. Vartydami pageltusius rašytojo dienoraščių lapus, asmeninę korespondenciją⁵, galime pastebėti, kad Šeinių individualiame santykiyje su Švedija išryškėja tarsi dvi potyrių fazės: diplomatinės karjeros įkalnė ir dvilypės tapatybės – sugrižusio išeivio – paradoksas. Kaip kiekvieną iš fazių lėmė išoriniai postūmiai, istoriniai įvykiai, taip Šeinius kiekvieną jų įprasmino svarių valstybinių ar visuomeninių darbų indėliu. Abu periodai paliko savitą pėdsaką ir rašytojo kūryboje. Pagaliau, asmeniniame rašytojo archyve stebėdami laiko bėgsmą, išvystame keičiantis ir patį Igną Šeinių kaip žmogų. Tad šiandieną jo švediškosios biografijos visuma gali padėti atsakyti į esminį klausimą, kas jis, tikrasis Ignas Jurkūnas Šeinius.

Diplomatinės karjeros įkalnė

Ignas Jurkūno Šeinių odisėjų Švedijoje pradžia – 1915-ųjų gruodis, kai rašytojas Lietuvių draugijos nukentėjusiųjų nuo karo šelpti Centro komiteto buvo pasiūstas Švedijon rūpintis pagalba tautiečiams. Nors neretai košė intrigų bei įvairių biurokratinių nesklandumų skersvėjai, Šeinių atkakli organizacinė veikla, matyt, lėmė vėlesnę diplomato karjerą. Dirbusį 1919–1922 m. vedėju Stokholmo, vėliau Kopenhagos spaudos biure, pirmuoju sekretoriumi Lietuvos atstovybėje Kopenhagoje, pasiuntiniu Helsinkyje tarnavusį Šeinių Lietuvos Respublikos vyriausybė 1923 m. skyrė valstybės pasiuntiniu Skandinavijos kraštams, reziduojant Stokholme. Tuomet jis jau buvo spėjęs ir asmeniškai „integruotis“ į skandinavišką gyvenimą – 1917 m.

susituokė su švede Gertruda Sydof, kuri, beje, įtakingais asmeniniais ryšiais nemažai nuveikė, kad jaunas lietuvių rašytojas, ypač kūrybinės veiklos pradžioje, būtų pastebėtas Švedijos literatūriniuose salonuose. Gertruda Sydof buvo energinga emancipuota intelektualė, kuri, nepaisydama visuomenės stereotipų, taikomų kilmingų šeimų dukterims, dirbo Stokholmo leidykloje, mėgavosi intelektualiosios bohemos draugija, pati rašinėjo, žodžiu, – *tampė miesčionišką gyvenimą už ūsų*⁶. Gal ir nieko nuostabaus: pirmojoje XX amžiaus pusėje feminizmo idėjos Švedijoje jau buvo gerokai įsibėgėjusios⁷. Faktus apie netradiciškai laisvos pasaulėžvalgos senelius, Šeinius uošvius, yra patvirtinęs ir vienintelis Gertrudos bei Igno sūnus Irvis Scheynius savo novelių romane (patikslintume – memuaruose) „Šiaurės Lotynija“: *Mano pirmasis apsilankymas tėvo gimtinėj. Visa, kas bus regėta, patirta, išliks dešimtmečio berniuko sąmonėje. Dar kai kas jau perduota genais. Pavyzdžiui, pomėgis rašinėti, fantazuoti, kurti visokias istorijas, pasireiškęs labai anksti (...) Ir mano senelė, mamos mama, buvo puiki pasakotoja. Ypač kai iškildavo toks reikalas. Šeimyninėje nuotraukoje ji, jaukiai įsitaisiusi po baltu vasariniu skėčiu, seka pasakas*⁸. Švedaitės Gertrudos susidomėjimą, o netrukus ir meilę jaunam (iš pradžių – net neaiškios paskirties) pareigūnui iš Rusijos ar Lenkijos anuomet menkai girdėtos provincijos reikėtų aiškinti ne tik laisvos visuomenės liberalia valia – Švedija anuomet tokia nebuvo. Veikiau – laisvamanišku, drąsiu aukštuomenės merginos iššūkiu merkantiliškoms švedų tradicijoms. Koks paradoksas! Jaunuolis Šeinius didžiausia Švedijos vertybe laikė jos tradicijas, tačiau kelią į tos visuomenės šimtmečių lobyną jam nutiesė mylimos bendražygės maištas prieš tai, kas pernelyg įsisenėję. Tačiau maištauta, matyt, jaunatviškai. Iš tiesų Sydofų šeima net ir kasdienėje buityje brangino tai, kas užgyventa: *Mes gyvename Uplando gatvėje 66, ketvirtame aukšte. Šį būstą apie 1912 metus buvo įsigiję mano mamos tėvai. Saulėtosios Stokholmo olimpiados metais. Nuo to laiko ištisos šeimos kartos be perstojo kaip įmanydamos dėmesingai ir su meile puoselėjo butą. 1922-ųjų kovą čia, vidury kambario, kuriame dabar rašau, stovėjo mano, kūdikio, lovelė su visais raukinukais ir kvarkaliukais. Prieš penkerius metus mano mama su tėte buvo susituokę Matėjaus bažnyčioje. Tuomet jis laikytas rusų valdininku Ignu Š. Įpusėjęs Pirmajam pasauliniam karui – tiksliau, 1915 metais – tėtė pirmąsyk susitiko su Švedija ir su mano mama Gertruda. Mano senelis, Juhanas Emanuelis Sydofas, buvęs vienas pirmųjų LM Ericsson formoje bei iš gryno entuziazmo – karaliaus Gustavo V apsauginis Karališkojoje operoje, pasimirė šiuose namuose vieną 1945-ųjų rugpjūčio dieną.*⁹ Tikrai netikėta ir įdomu: Šeinių – egzotiško pasaulio herojų – mielai į prabangius namus įsileido Stokholmo aukštuomenės atstovai, Gertrudos tėvai. Jie buvo ne tik tolerantiški, bet ir pagauti sveiko smalsumo! Kaip nustosi stebėjęsis, žiūrėdamas į 1933-ųjų šeimyninę nuotrauką, kurioje gausiai švediskajai šeimai viešint Igno gimtuose Šeiniūnuose, kaimo trobos verandoje susėdę išsipustę tarsį į simfoninį koncertą Šeinius uošviai: Johanas Sydof ir elegantiškoji uošvė Betty Sydof; o šalia – ir jaunoji maištininkė su Ignu... Neabejoti – nuoširdžiai susidomėję šiaudine pastoge, bet nematą reikalo slėpti į kraują įaugusio aristokratizmo. Igno Šeinius santykiai su uošviais niekada nebuvo subjūrę. Gal padėjo tėvų begalinė meilė vienintelei dukrai Gertrudai, o gal sparti ir sėkminga žento – vis tik diplomatas! – karjera? Kad ir kaip būtų, šeimos albumai kupini nuotraukų iš bendrų iškylių, atostogų ar šiaip pabuvojimų kartu su Gertrudos tėvais. Iki jų giliausios senatvės.

Tik laiko kūrybai stigo. Rūpinantis diplomatine tarnyba, šeimos materialine gerove, teko aukotis racialesniam, nei grožinė literatūra, užsiėmimui. Šeinius gyvenime

nuolatos susikirsdomos pynėsi dvi veiklos sritys - literatūra ir politika, - neretai tarpusavyje konkuruodamos ar net eliminuodamos viena kitą.

1927 m. Lietuvos užsienio ministerijoje susiklosčius nepalankiai nuostatai dėl Lietuvos reprezentavimo Skandinavijoje jo kaip diplomato atžvilgiu (mat buvo ne sykį kritiškai viešai išsitaręs apie 1926-ą įvykius Lietuvoje), jausdamas širdy apmaudą po keblių pasiaiškinių su Lietuvos biurokratais, Šeinius buvo priverstas pasitraukti iš diplomatinės arenos. Oficialus diplomato karjeros saulėlydis lyg ir dėsningai vėl nušvietė aukštą padangę skrydžiui. Rašymą derindamas su pragyvenimą garantuojančia veikla (tarpininkavimu tarp Lietuvos ir Švedijos), darbu Švedijos kooperacijos sąjungos archyve, žurnalistika bei visuomenine politiko praktika, jis subrandino švedų kalba išreikštą meninio žodžio pasaulį.

Kol kas neliesdami literatūrinio Šeiniaus palikimo ir turėdami domėje glaustai paminėtą rašytojo biografijos kontekstą, pasklaidykime Stokholmo archyvų dokumentus, patvirtinančius mūsų teiginius.

Dvilypė tapatybė - sugrįžusio išeivio paradoksas

Pagal Stokholmo valstybės archyvo medžiagą esame priversti diplomatinę Šeiniaus misiją Švedijoje vertinti gana kontrastingai. Priešingoje vertybių skalėje atsiduria Šeinius - kovotojas už Lietuvos bei lietuvių reikalus ir Šeinius - psichologiškai pažeidžiamas ambicingas asmuo, pedantiškai besirūpinantis savo materialine gerove. Pirmąją, pasiaukojamą altruistinę buvusio diplomato nuostatą bene ryškiausiai liudija Švedijoje iki šiol nepamiršta vadinamoji „baltų pabėgėlių byla“¹⁰. Ji, nors ir netiesiogiai, yra susijusi su XX a. pirmosios pusės lietuvių emigracijos pėdsakais Švedijoje. Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu (1918-1940) Švedijoje gyveno (gana) nedaug lietuvių. Tai - pasiuntinybės tarnautojai, studentai stipendininkai, besimoką Švedijos universitetuose, ir kiti. 1940-ais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, tik pavieniai bėgliai pasiekė Švediją. Masiškai buvo atsikeliama 1944 m. rudenį, tačiau emigracija nuslopsta kartu su Antrojo pasaulinio karo pabaiga. Paskutinioji lietuvių grupė į Švediją atvyko 1945 m. rugpjūčio 20 dieną. Tai buvo 11 kalinių iš Štuthofio koncentracijos stovyklos, kuriuos į Švediją atgabeno Raudonasis Kryžius. Vienintelis legalus kelias, atviras pabėgėliams, buvo Vokietija, ir lietuviai pasinaudojo juo. Kaip nurodo Šeinius laiške pulkininkui Girniui, iš 75 000 lietuvių pabėgėlių į Vakarus tik apie 500 žmonių pateko į Švediją, o vėliau čia pasiliko apie 100. Matyt, ši procesą bus sąlygojęs nesėkmingai susiklostęs baltų pabėgėlių likimas penktajame dešimtmetyje. Stokholmo valstybės archyvas, slaptieji Riksdago protokolai leidžia rekonstruoti šios politinės tragedijos eigą ir Igno Šeiniaus vaidmenį joje.

1945 m. gegužės 9 d. iš Liepojos į Gotlando salą atvyko ten buvusio lietuvių savisaugos bataliono 9 kariškiai Vermachto uniformomis: majoras Pranas Ambraziūnas, gydytojas Vincas Zenkevičius, kapitonas Voldemaras Langis, vyr. leitenantas Jonas Jančys, vyr. leitenantas Juozas Plevokas, leitenantas Vincas Lengvelis, leitenantas Soteris Vosylis, puskarininkis Vacys Ingelevičius, eilinis Stasys Dranseika. Lietuvių komiteto Švedijoje archyvinė medžiaga glaustai mini bendrąsias bėglių charakteristikas:

(...) jie išlipo Gotlando saloje civiliais rūbais arba tik dalinai vokiškais darbo rūbais, be jokių paženklinimų ir ginklų. Visi jie užpildydami anketas pasisakė esą nepriklausomos Lietuvos karininkai ar atsargos karininkai. Būdami nepaprastai kantrūs lietuviai ir tikėdamiesi, kad juos pagaliau apklausinės, jie nekėlė aikštėn šios nepaprastai svarbios aplinkybės.

Tuometė Švedijos vyriausybė, stodama į Jungtinių Tautų Organizaciją, buvo

pasižadėjusi vykdyti Vakarų sąjungininkų reichui padiktuotas kapituliacijos sąlygas, tarp kurių buvo ir tokia: *Kapituliacijos dieną reicho karys privalo kapituliuoti tam sąjungininkui, kurio fronte jis buvo kapituliacijos metu...* Ši sąlyga tapo švedams formalia dingstimi išduoti Sovietų Sąjungai 167 Baltijos šalių pabėgėlius (7 estus, 151 latvij, 9 lietuvius). Istorija, dažnai prisimenama sausa faktų ir skaičių kalba, iš archyvinių puslapių prabyla dramatiškais žmonių likimais.

Šeiniaus laiškas advokatui Kostui Jurgėlai (*Lithuanian American Information Center, 1946/I, 10*) puikiai atspindi daugiaklodį šios politinės problemos pobūdį – istorinį bei moralinį, o netikėtas baigties vingis atveria tautinį charakterį: patiklų lietuvių pabėgėlių naivumą, kietą, bekompromisę Švedijos politiką laikyseną, o švedų visuomenės – atkaklų solidarumą. Šeiniaus laiškas – informatyvus liudijimas, apnuoginantis lietuvių išėivių nesutarimus, ambicijas, išoriškai gal ir neįžvelgiamus kai kurių jų sandėrius su Lietuvai priešiškomis valstybėmis. Šeinius savo laiške Jurgėlai skundžiasi:

Lietuvių komitete buvo iškeltas reikalavimas imtis žygių, kad visi Gotlande internuoti lietuvių tuojau būtų pervesti paprastais pabėgėliais ir paleisti į laisvę. V.Gylis (paskutinysis ministras nepriklausomos Lietuvos pasiuntinybės personale – S. R.) kaip pirmininkas dėl jų, kaip neva vokiečių karo dalyvių, nenorėjo teptis, bet taip pat neleido, kad kas kitas kalbėtų dėl jų su įstaugomis. Smarkiai ir pakartotinai puolamas pagaliau pasižadėjo padaryti žygių. Bet vėliau paaiškėjo, kad nepadarė.

Sąmoningas V. Gylio vilkinimas išlaisvinti internuotus lietuvius keistai sutapo su Švedijos tuometės vyriausybės slaptaisiais pažadais sovietų diplomatijai, o sykiu – ir jų valdžiai. Šeinius laiške pulkininkui Girniui pastebi:

Iniciuotuose sluoksniuose reiškama čia negražios baimės, kad II teisingumo ministeris Bergquist įnešė riksdagan įstatymo sumanymą, kuriuo valdžia galėtų rusams išduoti čia atvykusių baltiečių pabėgėlių laivus, viso per 700. Tačiau atbėgėliai, įrodę nuosavybės teises, galėtų gauti įkainuotą atlyginimą. Kitais žodžiais, valdžia perka atbėgėlių laivus ir dovanoja juos Maskvai kad tik lengviau įsiteikus. Pačius pabėgėlius atiduoti nereikėtų nei naujų įstatymų leisti.

Suokalbio iš tiesų, matyt, būta: Švedijos vyriausybė nutarė išduoti sovietams baltijiečius (lietuvius, latvius, estus) drauge su vokiečių kariais. Ši amorali, o vėliau paaiškės – ir teisiškai niekinė nutartis buvo laikoma paslapyje, tačiau švedų-sovietų susitarimas netikėtai per asmeninius diplomatų kontaktus iškilo viešumon. 1945 m. lapkričio mėnesį Šeinių namuose aplankęs švedų ministras Londone Prytzas konfidencialiai pranešė apie savo vyriausybės slaptuosius ketinimus. Beje, švedų kairiosios pakraipos laikraščio „Ny Dag“ vedamasis tuomet jau atvirai skatino Švediją nusikratyti ta žala, kurią jai sudaro baltų pabėgėliai. *Kas iš jų fašistas, kas ne, bus pačių sovietų organų reikalas išsiaiškinti...* Švedijos Lietuvių komitete susiklosčius pirmininkų kaitos aplinkybėms, ir Šeiniui pakeitus Gylį, imtasi gelbėti internuotuosius baltijiečius. Be skubiai priimtų viešų pareiškimų, pasinaudojęs savo plačiomis pažintimis, įgytomis tarpukariu, diplomato karjeros metu bei draugyste su įtakingais Riksdago dešiniųjų partijų nariais, Šeinius karštligiškai griebėsi gelbėjimo akcijos. Pavyksta inspiruoti įtakingus Riksdago narius, kad šie (dėl slapto sandėrio su sovietais) reikalautų užsienio reikalų ministro Östen Undeno interpelacijos. Turint galvoje nepajudinamų nuostatų, tradicijų ir autoritetų tvirtovę Švediją, Šeiniaus pastangos ir sėkmė įpučiant skersvėjo į valstybės racionalistinius sprendimus kelia nuostabą. Užsienio reikalų ministras buvo priverstas viešai teisintis spaudoje bei įrodinėti savo teisumą Riksdage. Šie pasiaiškinimai, užuot pateisinę ministro ir visos

vyriausybės teisumą, įsuko visuomenę į tikrą diskusijų bei protestų viesulą. Neatsargus, o gal ir nuoširdus ministro pastebėjimas, kad *Baltijos valstybių nepriklausomybės troškimas – gryniausia iliuzija, o jos pačios nesubrendusios laisvai tvarkytis*, per antruosius interpeliacijos debatus Riksdage netikėtai perskirstė posėdžiautojų gretas. Užsienio reikalų ministrą bei jo kairįjį sparną dabar puolė jau ne tik konservatoriai (moderatai), liberalai, bažnytinė, ūkininkų, sindikatų sąjungos, bet ir radikalūs socialdemokratai (buvęs užsienio reikalų ministras R. Sandleris, teisingumo ministras V. Lundstedtas ir kt.), kurių vardai tebebuvo svarūs Švedijos vidaus politikoje. Po interpeliacijos debatų Švedijoje kilo didžiausias nepasitenkinimas vyriausybe. Iki pat 1945-ųjų metų šv. Kalėdų bemaž retą dieną visi pagrindiniai dienraščiai savo vedamuosiuose negvildeno Baltijos šalių pabėgėlių dilemos. Spauda buvo kupina protesto rezoliucijų, interuotųjų stovyklų aprašymų, tuomet jau išibėgėjusio bado streiko – paskutinės vilties nebūti pargražintiems – atgarsių. Iki širdies gelmių sukrečia priešmirtiniai belaisvių interviu švedų žiniasklaidai. Absurdiškos politikos aukos, nekalti ir beteisiai vyrai paskutinėmis bado išsekintos valios pastangomis šnabžda ne prakeiksmo, o vilties žodžius. Vilties, kad jų auka išgelbės likusiuosius... Sklaidant to meto periodiką, jaudina Švedijos šviesuolių pilietinė pozicija: argumentuotus, ryžtingus pareiškimus Baltijos pabėgėlių klausimu skelbė žymieji Švedijos rašytojai Alfas Knutas Petterssonas, Johanas Hanssonas, Birgeris Beckmanas, akademikas Nobelio premijos laureatas Gustavas Hellströmas. Pamiršus skandinaviską charakterio nuosaikumą, buvo protinama vyriausybė, humanistiškai pagelbėti akinama visuomenė. Kovon stojo net Švedijos bažnyčia. Arkivyskupas Ehrlingas Eidemas su vyskupais radijo bangomis atnašavo mišias už pabėgėlius, vienu ir tuo pačiu metu buvo aukojamos mišios visose be išimties Švedijos bažnyčiose. Tai stebinantys solidarumo aktas, kuris vargu ar įsivaizduojamas šiandienio politinio pragmatizmo laikais.

1945 m. lapkričio pabaigoje Švediją apima protestų ir mitingų banga. Periodika liudija, kad dvi savaites protestavo įvairios kultūrinės, politinės, mokslinės bei visuomeninės organizacijos, universitetai, gimnazijos, sporto sąjungos, gydytojų bei advokatų susivienijimai ir net kariuomenės daliniai. Kildavo ir visai spontaniškų, iš anksto neskelbtų mitingų gatvėse ir aikštėse. Trys Švedijos juridiniai universitetų fakultetai viešai protestavo prieš neteisėtą užsienio reikalų ministro pažadą sovietams. Teisės ir kitais argumentais buvo diskredituotas ministras Undenas – tarptautinės teisės specialistas. Šiandien kurioziškai skamba pasiūlymai ne tik suteikti bėgliams Kanados ar Dominikos pilietybę, – jei tik švedų vyriausybė sutiktų leisti pergabent interuotuosius, – bet ir – jei to nebus leista – juos *įsūnyti* Švedijoje, kad tik išvengus jų pargražinimo sovietams. Švedijos karalius, jo rūmų pranešimu, gavęs daugiau kaip 100 000 protesto ir rezoliucijų telegramų.

Šio galingo protesto, apėmusio veik visą švedų žemę, pasekmė tebuvo ta, kad baltų pabėgėlių išsiuntimas iš Švedijos atidėtas, nors vyriausybė nebeslėpė tebesilaikanti senojo pažado sovietų diplomatams.

Archyviniai duomenys tvirtina, kad Šeinius savo ryšiais inspiruoja sunkiai įtikėtiną akciją – patraukti Švedijos vyriausybę teisman. Konfidencialiame laiške (1946 01 05) Lietuvos pulkininkui Griniui jis prisipažįsta:

Imtis tos priemonės visais atžvilgiais labai nesmagu. Bet karštai jaučiant pareigą išgelbėti nekaltus žmones, bjauraus smurto aukas, tenka ir prieš svetingo krašto vyriausybę griebtis nepartingo teismo, teisėtumo priemonių. Dešimties lietuvių reikalo gynėju sutiko būti Švedijos pats garsiausias advokatas A. Hemming-Sjöberg.

Iš tiesų buvo konsultuotasi ne su vienu patyrusiu tarptautinių santykių teisėju ir konstatuota, kad *klausimą ištyrę ekspertai tiki, kad vyriausybė bus priversta teismo keliu anuliuoti savo rusišką pažadą* (iš laiško R. Jurgėlai, 1946 01 10). Pasiūlymų diskusijų tėkmė rodo, kad vyriausybės pažadas sovietams iš tiesų yra neteisėtas, tačiau, pasak Švedijos UR ministro patarėjo Zetterbergo, jis tvirtai rišas vyriausybę, ir ši pasirinkimo neturinti. Švedijos vyriausybė, įvairia visuomenės, žiniasklaidos bei tarptautinės opinijos į kampa, neoficialiai pataria Lietuvių komitetui kreiptis į Amerikos lietuvius, kad šie inspiruotų Vašingtone JAV vyriausybės prašymą Maskvai – nebereikalauti Švedijos išduoti Baltijos pabėgėlių (*Advokato Hemming-Sjöberg paraiška Riksdagui, laiškas Lietuvių komitetui*). Tačiau tai – kaip liudija slapto Riksdago posėdžių protokolų medžiaga – tik politinis Undeno vyriausybės žaidimas. Tuo metu, kada Švedijos lietuviai akinami susisiekti su savo tautiečiais JAV (tai ir buvo padaryta išrūpinant bėgliams Dominikos pilietybę), ministras Undenas baigia pasiruošimus išduoti Baltijos pabėgėlius. 1946 m. sausio mėnesio žiniasklaidos vedamieji skelbia liūdną samdytų advokatų žinią:

Nesant prejudikato, teismas atsisako užvesti bylą, motyvuodamas, kad tai – prejudikato neturintis faktas, todėl – vyriausybės politinės kompetencijos sritis.

Žinant politinę XX a. 5-ojo dešimtmečio situaciją bei Europos politinį kontekstą, baltų bylos baigtis Švedijoje, rodos, nė negalėjo būti kitokia. Ar galėjo būti stipresnė visuomenės, kad ir kaip solidarios, įtaka įvykių raidai už tuometės vyriausybės politinį „uolumą“? (Švedija buvo pirmoji Vakarų šalis, juridškai pripažinusi Lietuvos, Latvijos ir Estijos sovietų okupaciją.) Tačiau, net išleidus iš akipločio sunkiai pamirštinus nuoskaudas, pro sukąstus dantis jas motyvuojant laisvos valstybės politiniu kompromisu, makabriškų intonacijų politinėje byloje pasigirsta įsiklausant į moralines problemos aplinkybes. Kaip tik jos išryškėja patyrinėjus, pavyzdžiui, archyvinės pabėgėlius saugojusių ataskaitas apie tai, ką Švedijoje veikė internautieji, kaip su jais būdavo elgiamasi. Pasirodo, kad net ir laisvoje šalyje – kaip neseniai pasmerktajame fašizmo lopšyje – ironiškai skambėjo šūkis: *darbas išlaisvina žmogų*. Štai, stovyklos komendantas, pažadėjęs, kad atlikę prievolės darbus valstybei, internautieji būsią laisvi, išsiuntė devynioms savaitėms į durpių kasyklas. Po alinančio darbo pabėgėliai gražinti stovyklon, tiesa, ne senojon, o dar geriau saugomon, kur prie jų niekas iš Lietuvių komiteto narių ar žiniasklaidos atstovų negalėję nė artyn prieti. Tik griebusis bado akcijos (pasibaigusios keturių latvių mirtimi), režimo sąlygos supaprastintos. O rimtos juridinės belaisvių apklausos nė nebūta. Ministro Undeno potvarkiu nuspręsta, kad kariškių neverta klausinėti. Moralinį verdiktą galų gale vainikuoja šios vyriausybės pasiūlymas sovietų organams: švedai patys pristatysią pabėgėlius iš Treleborgo uosto į rusų laivą „Beloostrov“, rusams nė nereikėsį vargintis (iš *Šeinius laiško S. Lozoraičiui į Romą, 1956 01 18*). Taip ir buvo padaryta. Tolesnė lietuvių karių lemtis nežinoma. Yra tik prieštaringų duomenų: baltijiečiai ištremti į Sibirą; iš Švedijos atplaukę į Klaipėdą; aplenkę Klaipėdą, nuvyko tiesiai į Leningradą ir t. t. Šeinius, domėjęsis kiekvieno jų istorija, nė vienos versijos patvirtinti negalėjęs. Baltijiečių pėdsakai, remiantis Stokholmo Baltų archyvo medžiaga, nutrūksta laive „Beloostrov“...

Tragiška baltijiečių pabėgėlių išdavimo sovietams istorija turi rūstų moralą. Patys švedai ilgai negalėjo pamiršti gėdingos istorijos. Jei pasektume vėlesniojo dešimtmečio švedų periodiką, įsitikintume, kad joje, vos progai pasitaikius, prie gėdos stulpo būdavo kalamas ir vyriausybės verdiktas, ir pati vyriausybė. Undeno vardas tapo švedų politinės valios atrofijos simboliu... Savą, irgi skaudų, moralą patyrė ir lietuviai, kaip ir

jų baltai broliai, latviai bei estai. Pasak Šeinaus, po šios politinės tragedijos atomazgos puolusio į gilią dvasinę depresiją, baltijiečių aukos buvo didžiai prasmingos tuo, kad Švedijos vyriausybė, patyrusi tiek gėdingų akistatų su sava visuomene, niekada nebedrįso iš savo šalies beatodairiškai išsiųsti prieglobsčio prašiusiųjų svetimtaučių (iš *laiško S. Lozoraičiui, 1955 02 03*). Su šia gėdinga istorija, matyt, susijęs ir netrukus Riksdage priimtas Europoje iki šiol bene liberaliausias imigracijos įstatymas. Tačiau lietuvių pokario egzilis Švedijon jau buvo nutrūkęs.

P. S. Kiekvieną, neabejingą mūsų krašto kultūrai ir istorijai, kviečiame prisijungti prie akcijos paminklui sukurti, paremti lėšomis. Širvintų rajono savivaldybės viešosios bibliotekos specialiosios sąskaitos Nr. LT934010042000341535, AB DNB bankas, banko kodas 40100.

B. d.

¹ Iš laiško Jurgiui Savickiui // *Diverse 1916-1940*. Stockholm: Riksarkivet, vol 24.

² Šeinius I. Raudonasis tvanas. – Vilnius: Vaga, 1990, p. 234.

³ Jurkunas Scheynius I. Dagbok (Dienoraštis). *Scheynius Personliga arkiv*. Stockholm: Upplandsgatan 66.

⁴ Laiškas iš *Bonniers förlag* // *Diverse 1940-1958*. Stockholm: Riksarkivet, vol 24.

⁵ Šie šaltiniai leisti viešinti tik po Igno Šeinaus sūnaus, Irvio Scheynius, mirties (2010 metais).

⁶ Iš Gertrudos Sydoff laiško Ignui Šeiniui // *Scheynius Personliga arkiv*. Stockholm: Upplandsgatan 66.

⁷ Wägner E. Väckarklocka. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2007, s. 45.

⁸ Šeinius I. Šiaurės Lotynija. Vertė S. Radzevičienė. – Vilnius: Tyto alba, 2002, p.107.

⁹ *Ibid.*, p. 46.

¹⁰ Duomenys, citatos, faktai, susiję su Baltų pabėgėlių byla, imami iš *Baltutlämningen*. Baltiska arkiv. Stockholm: Riksarkivet, vol. 3-5 ir iš Irvio Scheynius asmeninio archyvo Stokholme: Upplandsgatan 66.